

Forskningsrådenes historie 1946-2016

– et overblikk og en invitasjon

I oktober 2013 startet prosjektet «De norske forskningsrådenes historie 1946-2016». Målet med prosjektet er å gi en samlet fremstilling av de norske forskningsrådenes historie, fra opprettelsen av Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd (NTNF) i 1946 frem til dagens Norges forskningsråd. Prosjektets leder, førsteamanuensis Thomas Brandt, skisserer i denne artikkelen noen av de overordnede linjene og problemstillingene prosjektet vil forfølge.

THOMAS BRANDT,
førsteamanuensis,
NTNU
thomas.brandt@ntnu.no

Dette prosjektets tematiske og tidsmessige rammer kan virke overkommelige, men så snart vi begynte å grave i materien, innså vi at en full belysning av denne historien ville drukne oss. Forskning er ikke en entydig størrelse i denne perioden, man vil til enhver tid kunne avdekke et mangfold av aktiviteter som begrepet forskning favner. Veksten i sektoren har også vært formidabel: I 1963 ble det utført 6302 FoU-årsverk, mens tallet i 2011 var 36 951, altså nær en seksdobling. Forskning er dessuten ikke det eneste begrepet rådene har måttet forholde seg til: nyska-

ter, de siste i sitt slag før sammenslåingen (se opptrykk av denne artikkelen på s. 19 i dette nummer av *Forskningspolitikk*).

Gornitzkas spisse penn peker på sentrale problemstillinger som vi også må ta inn over oss: Hva innebar de ulike kulturrene og tradisjonene for det samlede forskningsrådet? Hvilke tradisjoner fikk dominere? Hva har de ulike fagkulturene hatt å si for hvordan ulike deler av rådet har utøvet sitt mandat og sin myndighet?

Organisatorisk mylder

Dette poenget gjelder ikke bare ned på rådsnivå. Innenfor det historiske råds-systemet fantes også en rekke selvstendige sekretariater og komiteer, som NTNFs servotekniske utvalg, Norsk oceanografisk komité, Nasjonal komité for miljøforsk-

ning og NAVFs sekretariat for kvinneforskning, for å nevne noe. Dette kommer i tillegg til de mange fagråd og programstyrer man etter hvert fikk. Og som om ikke det skulle være nok, hadde man ulike anstøt til koordinerende organer svevende over, mellom og utenfor denne rådsstrukturen. Forskningsrådenes fellesutvalg (FSU) rett etter krigen ble avløst av Hovedkomiteen for norsk forskning og deretter av Forskningspolitisk råd. Det er foreløpig lite som tyder på at disse organene fikk særlig forskningspolitisk betydning.

Dette organisatoriske mylderet innebærer blant annet at avhengig av hvem man spør, vil man få ulike svar på hva som er de vesentlige sidene av forskningsrådshistorien. Noen vil vektlegge bidragene til næringsutvikling og konkurransekraft, andre vil fremheve dannelselse og demokratiutvikling, mens andre igjen vil si at forskningsrådene som forvaltnings-system i seg selv er det interessante.

I kjølvannet av krigen

Videre er den internasjonale konteksten

“Dette organisatoriske mylderet innebærer blant annet at avhengig av hvem man spør, vil man få ulike svar på hva som er de vesentlige sidene av forskningsrådshistorien”

ping og teknologi- og næringsutvikling har fra starten av hatt betydning for virksomheten rådene skal favne.

Flere faktorer kompliserer bildet ytterligere: Hvert av de fem organene som ble slått sammen til Norges forskningsråd i 1993, har sin særegne, faglige profil og institusjonelle historie. I tillegg til nevnte NTNF med de mange tilknyttede institutter hadde man altså Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) fra 1949, Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) fra samme år, Norges fiskeriforskningsråd (NFFR) fra 1972 og til slutt fra 1987, Norges råd for anvendt samfunnsforskning, NORAS. Alle rådene hadde sine særegne kulturer, væremåter, normer og praksisformer, slik Åse Gornitzka fornøydlig oppsummerte det i 1992 i en reportasje fra de ulike rådernes årsmø-

Daværende kultur- og vitenskapsminister Hallvard Bakke la i forskningsmeldingen fra 1989 fram forslaget om å gjennomgå forskningsrådsstrukturen som endte med at Norges forskningsråd ble etablert i 1993.

av stor betydning for å forstå utviklingen i Norge. Opprettelsen av statlige og halvstatlige organer som hadde forskning og støtte til forskning som sin eneste oppgave, hadde en parallell i svært mange land i tiden etter andre verdenskrig. Krigstidens massive satsing på målrettet forskning for utvikling av våpen- og kommunikasjonssystemer hadde gitt spektakulære resultater, og etter krigen var det i mange kretser en tro på at satsing på forskning ville kunne gi grunnlag for utvikling av fred i Europa, en rask økonomisk gjenreisning og bygging av et velferdssamfunn. Vi må derfor spørre: Hvordan så det norske rådssystemet ut i sammenligning med våre nabolands og viktige handelspartneres systemer? Hvilken betydning har nasjonale særtrekk og internasjonal harmonisering hatt for rådernes virksomhet?

Selv om forskningsrådene ble opprettet og videreutviklet som følge av politiske vedtak, er det ikke dermed sagt at det fantes en entydig og klar oppfatning av rådernes rolle og betydning hos myndighetene. Stig Kvaal har omtalt bidragene til forskning i etterkrigstiden som «ofre til en ukjent gud». De som bevilget penger til forskningsrådene, hadde med andre ord en oppfatning av at dette kunne være viktig, men de hadde ikke alltid helt klart for seg hvordan. I enkelte sammenhenger fikk forskningsrådene stor autonomi når det gjaldt fordeling av ressurser.

Utover i 1960-årene ble det utformet mer presise planer for hva forskning skulle være, og her var OECD-deltakelsen og NTNFs forskningsutredning av 1964 to viktige startpunkter. Norge fikk med andre ord en forskningspolitikk, både i form av økt forskerrekuttering, institusjonell utbygging og med forsterkede strategiske og rådgivende funksjoner for forskningsrådene.

Nye tider

Forskning og utviklingsoptimisme ble samtidig utsatt for en gryende kritikk som vokste i omfang i 1970- og 80-årene. Miljøproblemer, positivismekritikk og identitetspolitikk er eksempler på kritiske strømninger som ga ringvirkninger inn i

“Vi ser årene rundt 1980 som det viktigste skillet mellom ny og gammel tid ”

forskningsrådenes virke. Forskningsrådene skulle oppi alt dette betjene tre herrer med ganske ulike ønsker: være et supplement og en støtte til universitetenes fagdisipliner og deres vitenproduksjon, bidra til å støtte og bygge opp forskning i industri og annet næringsliv og imøtekomme spesifiserte ønsker fra en offentlig forvaltning om kunnskapsproduksjon for deres særskilte behov og ansvarsområder, f.eks. innenfor miljøområdet.

De fleste forbinder forskningsrådet med ansvaret for å fordele offentlige midler til ulike forsknings- og utviklingsformål. Men forskningsrådet er langt fra den eneste kilden til forskningsmidler i Norge. Da vi undersøkte forskningsrådenes andel av offentlige bevilgninger til FoU i Norge, var den i våre øyne forbausende konstant: rundt en fjerdedel siden 1959/1960. I 2010 var andelen 27 prosent.

Situasjonen er ikke unik for Norge. Alle land har flere kilder til forsknings- og utviklingsfinansiering. Det norske eksempelet utmerker seg likevel på minst tre vis: For det første med en relativt lav andel næringslivsfinansiert forskning. For det andre, en relativt høy andel (40 prosent) forskningsmidler går som grunnbevilgning til universitets- og høyskolesektoren. For det tredje er vi i Norge i en ganske sjelden posisjon med kun ett samlet nasjonalt forskningsråd etter 1993. Grunnforskning, anvendt forskning og innovasjon er samlet her. Det er også de fem fagområdene samfunnsvitenskap, humaniora, teknologi, naturvitenskap og medisin og helse.

Hvem fikk hva?

Som Mats Benner en gang klokt bemerket: Historien om forskningsrådene kan muligens skrives som et svar på følgende spørsmål: Hvem fikk hva og hvorfor? Noe spøkefullt kan svaret kort sagt være, i alle fall for de første tiårene etter krigen: Atomforskningen fikk det meste, og forklaringen på det kan i stort monn tilskrives forskningsentreprenører som for

eksempel Gunnar Randers. Mer seriøst: vi ser at allerede fra starten av ble noen kjerneområder vurdert som viktigere enn andre og fikk midler til relativt stor oppbygging. Samtidig var forskningsrådene med på å gi en ganske bred støtte til norske forskere, slik at mange fikk anledning til å reise, skaffe utstyr og på andre måter sette i gang karrierebyggende virksomhet.

Rådene har også hatt en viktig rolle som strateger, i form av å være iverksettere og aktive pådrivere for å velge veiretning. Historisk sett er det mange som har ønsket å ha et ord med i laget når det gjelder hvilke områder og programmer det bør satses på. Industrien og andre interessenter har tatt til orde for mer brukerstyrt forskning. Fra Stortinget, regjeringen og departementene har forskningsrådene mottatt en mengde ulike signaler. I dag illustreres de mange styringssignalene ved at Forskningsrådet får bevilgning fra 17 ulike departementer, hvert med sin «bestillingsliste». Hvordan har rådene evnet å balansere mellom de ulike krav og forventninger fra ulike sektorer? I hvilken grad har det norske forskningsrådssystemet vært i stand til å påvirke den forskningspolitiske utviklingen?

I våre analyser vil vi dra lange linjer bakover i tid og utover i rom, men et tyngdepunkt vil nok ligge på den siste fasen av historien. Vi ser årene rundt 1980 som det viktigste skillet mellom ny og gammel tid, så å si. En arbeidshypotese i så måte er at rådsreformen i 1992 var kulminasjonen av endringsprosesser som hadde startet minst ti år før.

Invitasjon til tidsvitnene

Prosjektet tar sikte på å intervju mange av forskningsrådshistoriens aktører, både de med stillinger og verv innad i rådene og de med erfaring fra sentrale posisjoner i det forskningspolitiske systemet. Vi inviterer dere som er interessert i forskningsrådshistorie, til å komme oss i møte. Hva har vi glemt, og hva bør vi glemme? Hvem bør vi snakke med, og hvem har noe på hjertet? Hva var suksesshistoriene, og hvem våger å fortelle om fiaskoene? Bring gjerne med kassen du har samlet dine sentrale dokumenter i.

Artikkelen er basert på innlegg på seminar om prosjektet på Litteraturhuset, Oslo, 13. februar 2014.

“De som bevilget penger til forskningsrådene, hadde med andre ord en oppfatning av at dette kunne være viktig, men de hadde ikke alltid helt klart for seg hvordan”